

યાદ આવે છે...

સારાદાદા
અને એમના આદેશને વશ થઈ
ધર્મજમાં ગાળેલા બળબળતા ઉનાળા
સાંકડા અંધારા ઠંડા ઓરડા
ઝીણી ઝીણી કોતરણીવાળાં કમાડ
રાજવંશી ઠાઠના ઝરૂખા
ઘરની કૂઈ
અસ્પૃશ્ય પાણિયારું
સાથે પડતી પાંત્રીસ જણની પંગત
વિધિનિષેધનું અડાબીડ જંગલ
ત્રીજા માળના કાતરિયામાં
ભરબપોરે ચળાતાં સૂરજનાં ચાંદરણાં
છાનીદૂપી રમતો
વાંદરાં ઓળંગે નહીં એવા વડ
મોર પોપટ ઘો ને વણિયેર
તળાવ મંદિર કૂવા
તમાકુનાં ખેતર પર ખેતર
બાવળની તીખી શૂળ
અને સર્વવ્યાપી સર્વોપરી
ઝીણી ઝીણી સોનેરી ધૂળ!
ધર્મજની એ ધૂળથી રજોટાયેલાં
તે સૌ મારાં સ્વજન
એમને આ અર્પણ...

“રામાકાકા! ખરેખર મારો એકે કાગળ નથી?”

“ના બેન.”

“જરા બરાબર જુઓ ને!”

“શું બેન તમે પણ? કાગળ હોય તો મારે કંઈ રાખી મૂકવાનો છે? વળી પાછો આ પાંચ માઈલનો ધક્કો ખાવાનો મને કંઈ શોખ થાય છે? જે છે તે આ બધી કાકાના નામની ટપાલ છે.”

“હું.”

“જાઉં ત્યારે?”

“કેમ, પાણી નથી પીવું?”

“પીવું તો હતું પણ મને એમ કે – આજે નહીં પાઓ. તમારી ટપાલ નથી લાવ્યો ને, એટલે!”

“અરે, હોતું હશે કંઈ? કોઈ કાગળ ના લખે એમાં તમારો શો વાંક? બે મિનિટ બેસજો, રામાકાકા!”

ટપાલી હાશ કરીને એટલે બેઠો. હજુ કંઈ એ ઘરડો નહોતો થઈ ગયો પણ આઘડ વયે ચાલવા કરતાં બેસવું વધારે સારું લાગે છે. આમ તો આ ઘરમાં દરેક મિનિટ આડીઅવળી વાતચીત કર્યા પછી જ નીકળવાનો ધારો હતો પણ આજે વેણુ નિરાશ થઈ હતી એટલે કોને ખબર, કંઈ વાતનો મેળ નાચે પડે.

જરા વાર પછી એક હાથમાં લોટોપ્યાલો અને બીજા હાથમાં નાની તાસક લઈને વેણુ પાછી આવી.

“આ શું?”

“હજુ ટાઢ છે ને, એટલે કાલે થોડી તલસાંકળી બનાવી’તી. બીતા નહીં, પોચી છે.”

“તો ઠીક. નહીંતર દાંતના ડાક્ટરો બહુ ચગ્યા છે. મોઢું ખોલાવ્યાના જ પરચી પડાવી લે છે.”

“એમનેય ઘરબાર હોય ને!”

“હોય... પણ આપણાં ઘર વેચી નંખાવવાનાં કંઈ, એમનાં ચલાવવા માટે?”

“એટલી બધી ચિંતા ના કરો, રામાકાકા! મેં કહ્યું ને, તલસાંકળી પોચી છે. તમારા દાંતને કંઈ નહીં થાય.”

“પહેલાં પાણી પી લઉં. તલ ઉપર પાણી ના પિવાય.”

“બિચારા પાણીને બહુ મુસીબત! તલ ઉપર ના પિવાય, કેળાં ઉપર ના પિવાય, બહારથી આવીને તરત ના પિવાય ને ભૂખે પેટેય ના પિવાય. કેટલા બધા કાયદા? હું જો પાણી હોઉં તો મને તો ખોટું લાગે..”

રામો ટપાલી આંખ ફાડીને જોઈ રહ્યો. આખી જિંદગી નીકળી જાય તોયે આવો વિચાર કદી એના ભેજામાં ના આવે. ‘હું પાણી હોઉં તો...’ અરે, આવું તો કોઈએ ક્યારેય સાંભળ્યું નહીં હોય પણ આ વેણુની બધી વાત જ વિચિત્ર.

“લે, તમે ક્યાંથી પાણી હોવાનાં હતાં વેણુબેન? તમે તો વેણુબેન જ છો.”

રામાકાકાનો મૂંઝાયેલો ચહેરો જોઈને વેણુ હસી પડી. એના દાંત પણ એવા સરસ હતા... નાના નાના, એકસરખા, સફેદ અને ચમકતા. દાંતના ડાકટર ગમે એટલી ફી વધારે ને, એને કશી સાડાબારી નહીં. જરા અદેખાઈથી વિચારીને રામાકાકાએ લોટો નીચે મૂક્યો અને કહ્યું, “લો, જાઉં ત્યારે!”

“જાઓ છો ક્યાં? આ તલસાંકળી તો ખાતા જાઓ!”

“એ તો રસ્તે ચગળતો ચાલ્યો જઈશ.”

“આ એક તો અહીં જ ખાવી પડશે. કેવી થઈ છે તે તો જાણું ને!”

“સારી જ હશે. તલ ને ગોળ બે ભેગાં થાય એટલે રીજલ્ટ સારું જ આવવાનું.”

“તમેય ઈંગ્લિશ બોલતા થઈ ગયા હોં કાકા!!”

“ના ભઈ, આપણને ન આવડે.”

“આ બોલ્યા તો ખરા. રિજલ્ટ નહીં ને રીજલ્ટ, બોલ્યા તો ખરા ને!”

“તે એ તો દર સાલ બધાં છોકરાંઓનું આવે છે... મારીને માથું ખાઈ જાય છે – રામાકાકા! રીજલ્ટ આવ્યું? રીજલ્ટ આવ્યું? આપણે તો નિશાળમાં માસ્તરને માથે ઝીંકી આવીએ. તે વેણુબેન એ રીજલ્ટ ઈંગ્લિશ કે’વાય?!”

“હાસ્તો ને! ગુજરાતીમાં પરિણામ કહેવાય.”

“પરિણામ? એ વળી વધારે અઘરું. આજે જ સાંભળ્યું. લો ત્યારે બેસો બેન. ને તલસાંકળી બહુ બેસ્ટ થઈ છે હોં, કોઈ કહે નહીં કે તમે બનાવી હશે..”

“એટલે? મને બનાવતાં નથી આવડતું, એમ?”

“મેં એવું ક્યાં કહ્યું?”

“એવું જ કહ્યું! જાઓ હવે તમને કંઈ નહીં ચાખાડું. અને હા- આ હમણાં બેસ્ટ બોલ્યા ને, એ પણ ઈંગ્લિશ જ કહેવાય.”

“એમ? તો હવે એવું નહીં બોલું. ફસકલાસ થઈ છે એમ કહીશ.”

એ પણ ઈંગ્લિશ, એમ કહીને રામાકાકાને વધારે મૂંઝવવાનો વેણુનો ઈરાદો હતો પણ એટલામાં અંદરથી “વેણુ...ઓ વેણુ!” એવો સાદ સંભળાયો એટલે એ બોલી, “હું તો અમથી તમને ચીડવું છું રામાકાકા, તમેતમારે જે બોલવું હોય એ બોલજો. અને કાલે જો મારો કાગળ લીધા વિના આવ્યા છો ને, તો તલસાંકળી નહીં મળે!”

“આવ્યો હશે તો તો લાવીશ જ ને!”

“ના આવ્યો હોય તોયે લાવજો.” કહીને એ હસતી હસતી અંદર ચાલી ગઈ.

અંદર થોડું અંધારું હતું. ઊંચી ઊંચી દીવાલો એ લાંબાપહોળા ઓરડાને હતો તેનાથીયે વિશાળ બનાવી દેતી હતી. દીવાલોનો રંગ ઝાંખો પડી ગયો હતો અને નીચે પાથરેલા મોટા ગાલીચામાં બેત્રણ મોટાં બાકોરાં હતાં. પહેલાંના જમાનાના કોતરણીવાળા મોટામોટા કોચ અને સિંહાસન જેવી ખુરસીઓ કોઈની ઉદાસભાવે રાહ જોતાં હતાં. તેમની ઉપર જડેલું મોંઘું કિનખાબ જેવું કપડું ઠેકઠેકાણેથી જરી ગયું હતું અને માથા આગળનો ભાગ ઘસાઈ ઘસાઈને સુંવાળો થઈ ગયો હતો એટલે એની તરાહ પણ દેખાતી નહોતી.

એ ઓરડામાં પગ મૂકતાંની સાથે વેણુનું રૂપ બદલાઈ ગયું. બહારની હસતીરમતી રામાકાકાને ચીડવતી વેણુ કોને ખબર ક્યાં ચાલી ગઈ. તેની જગ્યાએ દેખાઈ એક ચિંતાતુર, શિથિલ પગલે ચાલતી અતિશય સુંદર પણ પોતાની સુંદરતાના બોધ વિનાની યુવતી. ક્યાંયે કશી ખોડ કાઢી શકાય નહીં એવું તેનું રૂપ હતું. આ એક આછી ગલાનિનું આવરણ જો હટાવી લેવામાં આવે તો આ રૂપની દ્યુતિ ચોમેર ઝળહળી ઊઠે. જેમજેમ તે આગળ વધતી ગઈ તેમતેમ તેનાં પગલાં વધારે મંદ ગતિએ પડવા લાગ્યાં.

વળી અવાજ આવ્યો. ધ્રુજારીવાળો, તીણો, નબળો... “વેણુ! ઓ વેણુ!!”

“આવું છું.” કહી તેણે વળી પાછો એક બીજો નકાબ પહેરી લીધો. ઝડપથી ચાલીને તે આ મોટા ઓરડાની બાજુમાં આવેલી નાની ઓરડીમાં ગઈ અને આરામખુરસીમાં સૂતેલી વૃદ્ધાને કહેવા લાગી, “પાંચ મિનિટ રાહ જોવી પડશે, કાકી! હમણાં તમારા મમરા વઘારી લાવું છું.”

“એકસામટા વઘારીને ડબામાં ભરી રાખતી હોય તો?”

“તાજાતાજામાં વધારે મજા આવે.”

“પણ એકલા જીવને કેટલી ઉપાધિ?!”

“ઉપાધિ શેની? અને હું એકલી ક્યાં છું? તમે તો મને કેટલી મદદ કરાવો છો!”

“હા... ખબર છે, બધી ખબર છે કેટલી મદદ કરાવું છું તેની. સાંભળ, આજે મારે મમરા નથી ખાવા.”

“કેમ?”

“ભૂખ નથી.”

“તબિયત સારી હોય તો ભૂખ કેમ ન લાગે? સાચું બોલો, શું થયું છે? તાવબાવ તો નથી આવ્યો ને?” બોલતાં બોલતાં તેણે કાકીનો હાથ પકડ્યો અને રાજી થઈને કહ્યું, “ના, નથી. તમે એક કામ કરો. બહાર આવીને થોડી વાર ચોકમાં બેસો. સારું લાગશે.”

“સારું તો હવે લાગી રહ્યું આ જન્મારામાં. અહીં પડી રહેવા દે ને! વળી પાછા પેલા જોશે તો આવીને વાતે વળગશે.”

“એ તો વધારે સારું.”

“શું સારું? એની એ વાતો. કંઈકેટલી વાર સાંભળી છે. હજુ ક્યાં લગી સાંભળ્યા કરવાનું? પાછી દર વખતે હાજી હા જ કર્યા કરવી પડે. મને તો હવે થાક લાગે છે.”

“ના લાગે. ચાલો, ચા કરી લાવું. આપણે ત્રણે જણ ચોકમાં સાથે બેસીને પીએ.”

“મારો તો અડધો જ પ્યાલો ગણજે.”

“વારુ. ટેકો કરું?”

“ના ના, તું જા, હું આવું છું મારી મેળે. એમ તો ચલાય છે હજુ.”

કાકી ઊભાં થયાં ત્યાં લગી સચિંત નજરે વેણુએ જોયા કર્યું. હાથ પકડવાનું મન હતું છતાં ન પકડ્યો. એમનો આત્મવિશ્વાસ જેટલો બચ્યો હોય એટલો ટકી રહેવો જોઈએ. ભીંતને ટેકે ટેકે કાકીએ ચારપાંચ ડગલાં માંડ્યાં એટલે એણે ધીરેથી પૂછ્યું, “લાકડી લાવું?”

“બૈરાંથી લાકડી ના લેવાય.”

“શા માટે? ચલાતું ના હોય તો કેમ ના લેવાય?”

“ના લેવાય એટલે ના લેવાય. એમાં કારણ શું? તે છતાં તારું મન ના માનતું હોય તો તું ઘરડી થા ત્યારે લાકડી લઈને ફરજે, બસ?”

કાકીએ સહેજ ચીડમાં કહેલી વાતથી વેણુને હસવાનું મન થયું પણ તે હસી નહીં. પોતે ઘરડી થાય અને લાકડીને ટેકે ચાલે ત્યારે કેવી લાગે એ કલ્પનાથી મનમાં આશ્ચર્યની, આનંદની એક આંધી લહર દોડી ગઈ. તે સાથે જ વિચાર આવ્યો : “કોને ખબર, ઘરડી થઈશ કે નહીં? ફટાફટ ઊપડી જવાનું બને! તોયે કંઈ વાંધો નહીં. ભાઈઓ બહુ રડવાના નથી. ભાભી તો કદાચ જરાયે નહીં... ના, ના, આવા હલકા વિચારો ન કરવા જોઈએ. ખરેખર તો એ બધાં જ બહુ પ્રેમાળ અને સારાં છે. એમને એમનું કામ હોય એટલે આખો વખત અહીં ન આવી શકે. એમાં શું થઈ ગયું? અને એકલાં એ લોકો જ છે કંઈ? બીજાય તે—

“વેણુ! ચા નથી કરવી?”